

ISTRAŽIVANJA

UDK 175:070:316.624

(45-72)

*Dorđe Obradović**

Nasilnici stvaraju medijski događaj

Etičnost pisanja o nasilju na nogometnim utakmicama

Summary

Through analysis of newspaper articles, which covered specific Croatian soccer matches, this paper shows journalists' creation of pseudo-events that misled readers about incidents, especially those concerning violence.

The paper, through qualitative and content analyses, provides evidence that the news media abused their positions by creating these pseudo-events, therefore, misleading the public through their stories and photos. The study's findings show defects in sports journalism—faults already noticed in similar studies as long as seventy years ago; problems include distortion, exaggeration, and misinterpretation of facts.

Balanced and unbiased reporting is sorely missing. Also noted is the poor reporting about troublemakers at the matches; these spectators were given more coverage than deserved, which is both a sensational and harmful practice. The study concludes that the above behaviors by journalists create a negative, instead of positive, role in society.

Ključne riječi: novine, nasilje, nogomet, etika, pseudodogađaj

* Dorđe Obradović je asistent Sveučilišta u Dubrovniku

Sport je društveni fenomen koji zaokuplja milijune ljudi, aktivne profesionalne i rekreativne sportaše, i mnogostruko više milijuna tek zainteresiranih promatrača i manje ili više zagriženih navijača. O društvenom utjecaju sporta provedena su brojna istraživanja, napisane studije i knjige. I nasilje je društveni fenomen koji, srećom, ne obuhvaća ni približno aktivnih sudionika kao sport, ali izaziva pozornost barem onoliko ljudi koliko i sport. Mediji zbog velike informacijske vrijednosti tih događaja, prate i sport i nasilje, a o učincima prikaza nasilja na sportskim igralištima i gledalištima, također su objavljene mnoge znanstvene studije.

Zaključujući o rezultatima tih studija, Michael Kunczik i Astrid Zipfel ističu kako nazočnost novinara sukobima između gledatelja na sportskim stadionima „može dati poticaj za samoisticanje nasilnim ponašanjem“. Oni, doduše, ističu kako taj aspekt medijskog djelovanja nije moguće dovoljno jasno izdvojiti, ali upozoravaju da izvještaji o nasilju mogu u nekih sudionika nasilja stvoriti „pogrešnu predodžbu o stvarnosti, koja onda utječe na stavove i ponašanje recipijenata prema tom stvarnom stanju“. Tako jednostranim izvješćivanjem mogu nastati, navode Kunczik i Zipfel, „proročanstva koja sama sebe ispunjavaju“ i to objašnjavaju rezultatima istraživanja provedenim u Njemačkoj, prema kojima njemačke navijačke skupine „svoju važnost mjere time koliko su često spomenuti ili koliko su se često pojavili u tisku, odnosno na televiziji“.¹

Povod da se provede ovo istraživanje, ujedno i početna hipoteza, bio je da su hrvatski dnevni listovi divljanje hrvatskih navijača na Malti tijekom nogometne utakmice između Malte i Hrvatske, koja je odigrana 7. rujna 2005. godine, iskoristili kako bi mogli pisati o eventualnom novom nasilju, najavljujući susret između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine. Prva pomoćna hipoteza glasi da su dnevne novine namjeravale prouzročiti stvarno nasilje i sukobe navijača, kako bi imale o čemu pisati još danima, dok druga pomoćna hipoteza ima drukčije polazište te smatra kako cilj listova nije bio proizvoditi nasilje, nego tek medijske pseudodogađaje, kako bi se više čitale najave nogometne utakmice. Da bi istraživanje potvrdilo jesu li glavna i pomoćne hipoteze utemeljene, uz analizu sadržaja hrvatskih dnevnih listova između 5. i 13. rujna 2005. godine, provedena je analiza sadržaja istih novina između 12. i 17. travnja te 10. i 15. svibnja 2006. godine, kada su također objavljeni napisi sa susreta Dinama i Hajduka.

¹ Kunczik, Michael i Zipfel, Astrid: Uvod u publicističku znanost i komunikologiju, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 1998., str. 172. i 173.

Metodologija istraživanja

Komparativnom i deskriptivnom metodom ukratko je donesen sažet teorijski pregled o tome kakvo bi izvješćivanje o sportu i nasilju trebalo biti. Istraživanje je provedeno kvantitativnom i kvalitativnom metodom analize sadržaja, da bi konačni rezultati bili svedeni na broјčano jednako valjane parametre i u konačnici su prikazani kao ukupnost tih dviju metoda analize sadržaja.

Mjerna jedinica u kvantitativnoj analizi sadržaja je ponderirani četvorni centimetar površine novina.

Ponderi: sportske stranice = 1,0

naslovna stranica = 2,0

zadnja stranica = 1,6

ostale stranice = 1,3

(Primjer: 10 cm^2 na zadnjoj stranici je $10 \times 1,6 = 16 \text{ cm}^2$ itd.)

Kako bi se mogli usporediti rezultati kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja i dobio zajednički rezultat, nužno je svesti rezultate u četvornim centimetrima na parametre od 1 do 5. Svođenje površina na parametre od 1 do 5 provedeno je prema pravilu: Ako je količnik (rezultat dijeljenja) površine napisa o sportskom susretu s površinom napisa o nasilju 1 ili više od 1, ocjena je 5 (opisno rečeno, više je novinskog prostora dano sportskom događaju, nego nasilju). Ostali parametri su izračunati su prema istome kriteriju:

$$1,0 = 5,0$$

$$0,9 = 4,5$$

$$0,8 = 4,0$$

$$0,7 = 3,5$$

$$0,6 = 3,0$$

$$0,5 = 2,5$$

$$0,4 = 2,0$$

$$0,3 = 1,5$$

$$0,2 = 1,0$$

$$0,1 = 0,5$$

Dijeljenjem površina napisa o sportskim susretima s napisima o nasilju za svaki analizirani list, ujedno se postiže ujednačavanje različitosti u formatu, broju stranica i broju izdanja koja su predmet istraživanja.

Mjerna jedinica u kvalitativnoj analizi jest napis s naslovnom cjelinom i ilustracijama. Kategorije koje se ocjenjuju od 1 do 5 prema načelu više je bolje jesu:

1. istinitost zajamčena dokumentarnošću;
2. poštenje u pristupu i vjerodostojnost izvora;
3. točnost u opisima i navođenju podataka;
4. uravnoteženost nasuprot preuveličavanju;
5. nepristranost.

Izračun ukupnog rezultata spojem kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja moguć je jer su i jedni i drugi rezultati na kraju svedeni na parametre od 1 do 5 prema načelu više je bolje, pa se konačni rezultat (R) dobije jednostavnim zbrojem rezultata kvantitativne (nKN) i kvalitativne (nKV) analize za svaki list posebno te dijeljenjem sa 2, što izraženo formulom glasi:

$$(nKN + nKV): 2 = R$$

Premda teorijske postavke metode analize sadržaja dopuštaju uporabu i deskriptivne metode u postupku dobivanja konačnih rezultata, ona u ovom dijelu istraživanja, koje daje egzaktne brojčane pokazatelje, nije korištena kako bi se izbjegle moguće proizvoljne ocjene.²

² Više o metodološkom postupku u:

Stojak, Rudi: *Metoda analize sadržaja*, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990., str. 58. do 198.

Halmi, Aleksandar: *Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima*, Alineja, Zagreb, 1999., str. 37. do 45.

Halmi, Aleksandar: *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Zagreb, 2005., str. 379. do 388.

Medijska slika sporta

Specifičnost sportskog novinarstva ističu i novinari i znanstvenici. To katkad ide toliko daleko da je i u znanstvenim radovima moguće naći pretjerane ocjene, u skladu s pretjerivanjem, kao (nepoželjnom) odlikom u sportskom novinarstvu. Tako Jonas Bjork navodi: „Od svih područja o kojima novinari izvješćuju, sport se izdvaja kao posebno područje, jer ga prate novinari koji istinski vole ono o čemu pišu. Posebno je i po tome što sportske novosti, kao i one o umjetnosti i zabavi, nisu bitne za svakodnevni život. Njih čitaju iz čistog užitka.“³ Rečene tvrdnje nije moguće pobiti kao neistinite, ali valja istaknuti da ima novinara koji prate neka druga područja društvene zbilje (kazališnu umjetnost, međunarodnu politiku, financije, kulinarstvo itd.) i da oni „istinski vole ono o čemu pišu“, koliko god to nekome drugom moglo biti nezanimljivo pa i čudno. No, Bjork na kraju rada o sportskom novinarstvu ističe kako sportski novinari, kao i svi drugi novinari, moraju uvijek poštovati načelo nepristranosti i neovisnosti u izvješćivanju.

Opisujući rad sportske rubrike, Stjepan Malović ističe kako je, usprkos specifičnom stilu koji smije obilovati stilskim figurama, ali do granice da ne ugroze jasnoću poruke, „striktno poštivanje zanatskih pravila više je negoli potrebno u sportskom novinarstvu“.⁴ Objašnjavajući veliko zanimanje medija za sportska zbivanja, Malović navodi kako je to prouzročeno interesom ljudi: „Vrhunska natjecanja u izravnim prijenosima gledaju stotine milijuna ljudi diljem svijeta. Olimpijske igre, svjetsko nogometno prvenstvo i slična vrhunska natjecanja prekidaju redovite djelatnosti.“ Potom, tumačeći kako izvješćivati, navodi pravila koja su osmislili Itule i Anderson iz kojih je očito da i sportsko novinarstvo, bez obzira na veliku slobodu u sredstvima i oblicima izražavanja, mora biti utemeljeno na predočavanju točnih činjenica, imena, citata, statističkih podataka i analiza.⁵

³ Bjork, Jonas: Područno izvješćivanje, Ricchiardi/Malović: Uvod u novinarstvo, Izvori, Zagreb, 1996., str. 89.

⁴ Malović, Stjepan: Novine, Drugo izdanje, Sveučilišna knjižara, Zagreb, 2003., str. 148.

⁵ Malović, Stjepan: Osnove novinarstva, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 306.

Sportske novosti o noći užasa i uhićenjima „nedužnih“

U priručniku *Mogu ja i bolje* namijenjenom sportašima, sportskim djelatnicima, ali i sportskim novinarima, Darko Draženović upozorava na često preuveličavanje i nepotrebnu, nejasnu pa i pogrešnu uporabu stručnih izraza koji nisu razumljivi primateljima poruka.⁶

„Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima“, koji je donio Hrvatski sabor 15. srpnja 2003. godine u dva članka spominje i glasila, doduše u teoriji novinarstva pod prevladanim nazivom „sredstva javnog priopćavanja“. Zakon nalaže da „sredstva javnog priopćavanja ne smiju iznositi ili objavljivati stavove uredništva ili svojih novinara, koji izražavaju rasistički ili drugi nesnošljiv pristup prema nekom športskom klubu, njegovim športašima i njegovim navijačima. Sredstva javnog priopćavanja ne smiju iznositi ili objavljivati stavove drugih osoba, koje izražavaju rasistički ili drugi nesnošljiv pristup prema nekom športskom klubu, njegovim športašima i njegovim navijačima, osim ako istovremeno na nedvojben način osuđuju društvenu i zakonsku neprihvatljivost takovih stavova.“⁷ Premda je izraz „nesnošljiv pristup“ neodređen, posve je jasno da Zakon ne dopušta glasilima poticati navijačke skupina na sukobe ili izazivanje nereda.

U prigodnom izdanju koje donosi pregled pedeset godina djelovanja Hrvatskog zbora sportskih novinara, navodi se kao jedan od važnih svjetskih događaja koji su usmjeravali sportske novinare i snažili njihovu međunarodnu organizaciju, okrugli stol o temi „Borba protiv diskriminacije u sportu“, koji je održan 1963. godine u Gautingu (Njemačka). „Predstavници sportskih novinara bili su suglasni da u listovima, časopisima, putem radija i televizije treba uporno pomagati napore svih svjetskih institucija u borbi protiv diskriminatorskih odnosa u sportu, protiv rasizma i šovinizma, za korektnost i objektivnost u sportskim natjecanjima i izvješćivanju o njima.“⁸

U međuvremenu je, u skladu s novim svjetskim spoznajama i naša etika novinarstva pojam objektivnost zamijenila poštenjem, a ukupnost izraza „korektnost i objektivnost“ načelima istinito, pošteno, točno,

⁶ Draženović, Darko i Hižak, Marijan: *Mogu ja i bolje*, TIVA, Varaždin, 2005., str. 13.

⁷ Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, Narodne novine 117/03, Zagreb, 2003.

⁸ Drpić, Ante, Kovačević, Zoran i Susić, Žarko (urednici): *50 godina*, Hrvatski zbor sportskih novinara, Zagreb, 1999., str. 10.

uravnoteženo i nepristrano izvješćivanje, ali to nimalo ne umanjuje obvezu sportskih, kao i svih ostalih novinara, da im činjenice moraju biti svete.⁹

Večernji list uz fotografiju na kojoj se vidi kako uhićeni navijač razgovara mobitelom piše da su im policajci oduzeli baterije pa se nisu mogli javiti kući

Shvaćaju li svi novinari da je osnovno načelo njihove struke iznositi točne i istinite činjenice, onoliko koliko to poštenim, uravnoteženim i nepristranim pristupom mogu, kao i to da njihovi komentari također moraju biti utemeljeni na činjenicama? Svi ne shvaćaju ili ne žele prihvatiti osnovna etička načela zvanja od kojeg žive. Svjedoči to praksa čiji djelić donosi i ova studija slučaja, a i mnoga provedena istraživanja. Miroslav Vujević, kojemu teorija komuniciranja

⁹ Podrobno objašnjenje ove tek navedene konstatacije zbog ograničenog opsega rada moguće je naći u: Malović, Stjepan, Ricchiardi, Sherry i Vilović, Gordana: *Etika novinarstva*, Izvori, Zagreb, 1998., str. 39. do 43.

Malović, Stjepan: *Osnove novinarstva*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 16. do 46.

nije u središtu pozornosti znanstvenog djelovanja, nego metodologija i metode društvenih istraživanja, obradio je na osnovi ispitnih upitnika na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu temu „Istina i novinski komentar“. Studenti su usvojili „pogrešno i kontradiktorno shvaćanje komentara pod pritiskom općenitog shvaćanja komentara koje je nastalo pod utjecajem politike“, piše Vujević i ističe kako je 95 posto studenata novinarstva na FPZ-u u Zagrebu na kraju druge godine studija shvatilo da je komentar subjektivan, što je pogrešno jer „sadržaj profesionalnoga novinarskog komentara treba ovisiti o obilježjima predmeta o kojemu se govori, a ne o obilježjima osobe koja komentira.“

Jutarnji list je od pojedinih navijača stvarao „heroje ulice“

Vujević zaključuje: „U komentaru misao mora nadvisiti činjenice. U područje mišljenja pripadaju sve istine, zablude, predrasude i laži. Svaka misao nije iznad činjenica, već je to samo istinita misao. Istinita se misao izvodi iz reprezentativnog broja točnih činjenica i ima veću informativnu vrijednost od svih činjenica na koje se odnosi jer misao objašnjava stvarnost na kvalitativno nov, uopćen način, tako da

u ograničenom broju (reprezentativnom uzorku) iskustvenih, pojedinačnih informacija otkriva zajednička obilježja činjenica određene vrste. Put od činjenica prema istinitome mišljenju nije proizvoljan, već je definiran sofisticiranim postupcima znanstvenog istraživanja.¹⁰

Novinari, osim rijetkih iznimaka, nisu znanstvenici. Ne moraju komentare pisati uporabom znanstvenih metoda, ali ih moraju temeljiti na činjenicama i truditi se da imaju što je moguće reprezentativniji uzorak kako bi došli do pravog zaključka. To posebice vrijedi za sportske novinare koji često komentiraju zbivanja. Ako se u tome oslone samo na svoje mišljenje, koje ne mora biti daleko od navijačke strasti, rezultat je ono na što Vujević upozorava: „Izjednačavaju se istina i zabluda, a neprofesionalno orijentirani novinar ponavljanjem i kvaziznanstvenim postupcima pretvara laži i predrasude u zablude“.

Poslije ovih prilično strogih, ali utemeljenih ocjena, može se postaviti pitanje ima li i u svijetu poteškoća u poštovanju osnovnih novinarskih načela kad se izvješćuje o sportu? Sudeći prema već šestoj knjizi o sportskom novinarstvu Raymonda Boyla, profesora i istraživača na Sveučilištu Stirling u Velikoj Britaniji, i u svijetu sportsko novinarstvo pati od sličnih slabosti. Ne, ne radi se, kao ni kod nas, o svim sportskim novinarima, ali o dovoljnom broju onih koji predstavljaju navijače s perom ili mikrofonom u ruci. Umjesto da svoja navijačka stajališta i ocjene izriču u obiteljskom krugu, na ulici ili kafiću, što navijači obično rade, oni ih nameću javnosti posredstvom glasila. Mnogi od njihovih priloga spadaju u tabloidno i senzacionalističko novinarstvo, u kojem veliku ulogu imaju glasine i nepostojeći događaji. Sve više vijesti pripremaju djelatnici za odnose s javnostima pojedinih sportaša i klubova, kojima je jedini interes pružiti povoljan publicitet onima koji ih plaćaju, neovisno o stvarnoj vrijednosti njihovih rezultata na sportskom igralištu. Kad je riječ o izvješćivanju o stvarnim sportskim natjecanjima, Boyle upozorava da pojedini sportski izvjestitelji, a posebice komentatori, preuveličavaju ono što se zbilo, žale i likuju pa nekad u napisu prevladavaju opisi atmosfere i osjećaji novinara na štetu informativne vrijednosti i iznošenja osnovnih činjenica – tko je pobijedio, s kojim rezultatom i što to znači u odnosu prema suparnicima i nastavku natjecanja.¹¹

¹⁰ Vujević, Miroslav: *Politička i medijska kultura u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 208. i 209.

¹¹ Boyle, Raymond: *Sports Journalism*, Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi, 2006., str. 7. do 29.

Boyle upozorava na sve više događaja koji to nisu, a nalaze mjesto na sportskim stranicama i u emisijama. Neke stvaraju djelatnici za odnose s javnostima, a neke sami sportski novinari, kako bi privukli što više čitatelja. Takvi patvoreni, lažni, ili u svijetu već usvojeni pod nazivom pseudodogađaji (pseudo-events) ni u sportskom novinarstvu se ne razlikuju od onih u svijetu mode, filma, glazbe, politike, kako ih analizira Daniel Boorstin. Nastali iz intervjua, pretvorili su se u svoju suprotnost. „Slobodu govora i tiska preplavila je sloboda stvaranja pseudodogađaja.“¹² Međutim, novinari i uredništva su ti koji trebaju izabrati ono što će se objaviti, ali oni sve više podliježu niskim strastima jer su, kako piše Boorstin, „lažni događaji često dramatičniji od stvarnih“.

Za *Vjesnikova* novinara „Hrvati su poraženi“ premda su igrali neodlučeno

Uz ovaj sažet pregled osnovnih načela prema kojima se stvara ili bi se morala stvarati medijska slika sporta u današnjoj Hrvatskoj ili svijetu, povratak u prošlost, pokazat će da su se neka osnovna pitanja koja se postavljaju danas potaknuta medijskim praćenjem sporta, postavljala i prije sedamdeset godina. Kvantitativno istraživanje provedeno 1933. godine o zastupljenosti pojedinih tema u pet tadašnjih vodećih dnevnih listova (*Politici*, *Vremenu*, *Pravdi*, *Novostima* i *Jutarnjem listu*) pokazalo je da najviše novinskog prostora zauzimaju oglasni (17 do 27 posto), crna kronika (tada je bila podijeljena na dvije rubrike – nesreće i kriminal, 13 do 25 posto), zabavu (4 do 12 posto), književnost (6 do 9 posto),

¹² Boorstin, Daniel: *The Image – A Guide to Pseudo-events in America*, Vintage Books, New York, 1992., str. 29. do 72.

vanjsku politiku (4 do 9 posto), međunarodne političke i gospodarske odnose (1 do 8 posto), nogomet (3,5 do 6 posto). Istraživač Dževad Sulejmanpašić donosi i postotke zastupljenosti tema koje su, kako smatra, neusporedivo važnije za javnost: rad narodnog predstavništva i vlade (0,7 do 1,8 posto), obrazovanje (0,3 do 1,2 posto), radnička pitanja (0,2 do 0,3 posto), religija (0,1 do 0,9 posto), Sokol (rekreativni sport, 0,0 do 2,0 posto), gospodarstvo u zemlji (0,1 do 2,5 posto) te društveni život (0,3 do 4,6 posto).¹³

Sulejmanpašić se pita zašto kriminal ili nogomet dobivaju po deset puta više prostora od obrazovanja ili radničkih prava? Potom, ne želeći prihvatiti činjenicu da za nogomet postoji veliko zanimanje javnosti, dio knjige posvećuje analizi medijskog prikazivanja nogometa. Piše da je „nogomet je mezimče žurnalizma“ premda „s obzirom na psihička djelovanja i sav kompleks njegovih utjecaja kod svih koji su njime obuzeti bilo aktivno (kao igrači), bilo pasivno (kao navijači, simpatizeri, čitatelji izvještaja itd.) predstavlja težak socijalni minus.“ Sulejmanpašić navodi dio izvještaja s nogometne utakmice objavljenog u *Novostima* 20. lipnja 1934. godine, kojim želi pokazati kako novinari koji prate sport, nisu ništa drugo nego navijači: „Stevović oduzima loptu od Bakotića, ali ga nenamjerno udara u petu... Mikačić trči prema Stevoviću i udara ga šakom u vilice (tehnički knock out)... U isto vrijeme pritrčavaju naši igrači Arsenijević i Petković onesviještenom Stevoviću... Sada Marušić i Kragić udaraju ostale naše igrače, koji se povlače do onesviještenog Stevovića.“ Iako se i danas može pročitati kako novinar za igrača kluba za koji navija kaže da je „nenamjerno udario suparnika“, gotovo je iščezlo pisanje u prvom licu i javno izrečena podjela na naše i njihove, osim kada je riječ o nacionalnim vrstama.

Možda je i oštra Sulejmanpašićeva kritika takvog načina pisanja pomogla; on, naime, kaže i ovo: „Žurnalizam pravi s nogometom tako dobar posao da njegovo zadovoljstvo i uživanje zbog toga jasno izbija na javu. On daje mjesta u svojim stupcima i takvim nogometnim riječima kojima se tričavost i beznačajnost ne daju ni izmjeriti. Međutim, žurnali te stvari ipak ne donose posve bez računa: i one mora da imaju svojih čitatelja, koliko god izgledale idiotske jednom nenogometnom i nenavijačkom čovjeku. U nogometu žurnalizam ima odličnog pomagača, koji mu njegova vjerna stada koja, kad im se oči katkada i previše zamute od žurnalističkog crnila, te kad ih prekruta životna borba previše pritišće, izlijeću iz tog tora, opet ugoni u tor time što im svojom loptom daje zaborav i strasnu

¹³ Sulejmanpašić, Dževad: *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom merom žurnalizma*, Štamparija Gaj, Zagreb, 1936., str. 30. i 31.

zabavu... Fantazija i misaoni rad čitatelja žurnala i ujedno gledatelja nogometnih utakmica potpuno su ispunjeni predstavama od kojih ne vodi nikakva asocijacija do umnih i etičkih predstava o žurnalizmu. Preživljavanja onog divljanja igrača i publike kroz sat i pol dovoljno je da opsjednu život mašte kroz taj tjedan dana do sljedeće utakmice.¹⁴

Izrazito kritičko promatranje tadašnjeg sporta, ali i novinarstva, ponetko bi mogao zamjeriti Sulejmanpašiću, ali da nije lako pobiti njegove tvrdnje, svjedoči navod sportske novinarkе Susan V. Hands, prve žene koja je izvješćivala za *The Charlotte Observer*: „Shvatila sam kako ljudi drugo jutro kupuju novine da pročitaju izvještaj o natjecanju koje su sinoć uživo gledali. Oni žele čitati o sportskom događaju, iako su ga više puta vidjeli, jedanput u prijenosu, drugi put u raznim ponavljanjima.“¹⁵ Ovo je, neovisno te s golemim vremenskim i prostornim odmakom, samo drugim riječima izražena Sulejmanpašićeva misao o opsjedanju života mašte navijača tijekom cijelog tjedna do sljedeće utakmice.

Jesu li hrvatski dnevni listovi poslije divljanja navijača na Malti iskoristili to nasilje kako bi stvorili pseudodogađaj i napisima o mogućem novom nasilju podgrijavali maštu čitatelja najavljujući utakmicu između Dinama i Hajduka?

„Razbijena stakla“, kako piše *24 sata* ili tek prekrivena, što pokazuje fotografija

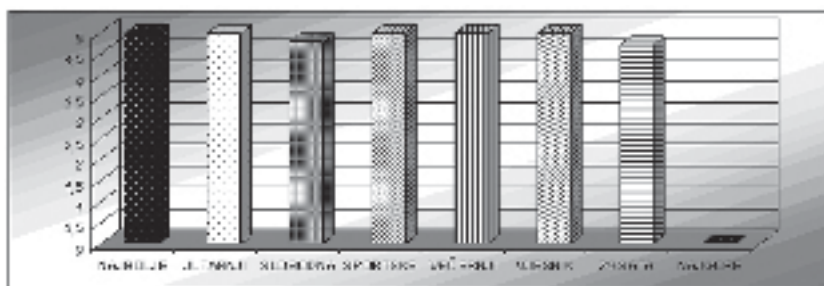
¹⁴ Sulejmanpašić, Dževad: *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom merom žurnalizma*, Štamparija Gaj, Zagreb, 1936., str. 158. do 262.

¹⁵ Malović, Stjepan: *Osnove novinarstva*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 306.

Nasilje i pseudonasilje

U najavama nogometne utakmice između Malte i Hrvatske na Malti, u hrvatskim dnevnicima: *Jutarnjem listu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Sportskim novostima*, *Večernjem listu*, *Vjesniku* i *24 sata* od 5. do 7. rujna 2005. godine nasilje se i ne spominje. Nije za to niti bilo razloga. Piše se o važnosti utakmice za nastavak natjecanja, objavljuju se optimistične izjave hrvatskih reprezentativaca, trenera i dužnosnika, a u tom su tonu također novinarski osvrti i komentari. Tek u *Slobodnoj Dalmaciji* i *24 sata*, koji pišu i o organiziranom odlasku navijača, spominju se izrazi: moguće slavlje s bakljadom, poznati hrvatski štimung, letjet će papirići, ledit će se krv u žilama Maltežana kad se zaori pjesma Hrvata.

Grafički prikazan ukupan rezultat analize sadržaja u najavama utakmice između Malte i Hrvatske u odnosu prema omjeru spominjanja nasilja i sporta, može se ocijeniti izvrsnim:

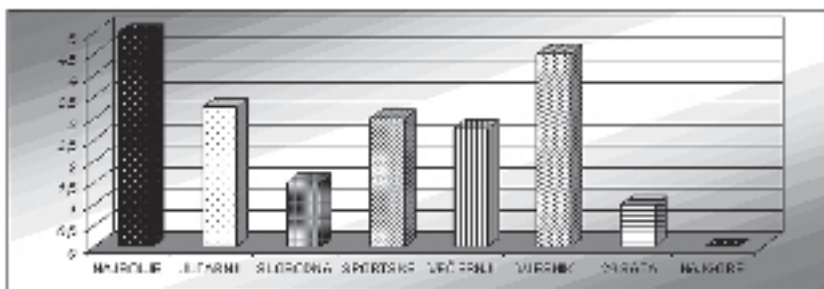
Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
5	4,8	5	5	5	4,7

Na utakmici između Malte i Hrvatske, hrvatski su navijači izazvali nered i sukobili se s policijom. Analizirani dnevni listovi su na naslovnim stranicama najavili napise o divljanju navijača, a kako su popratili taj događaj i koliko su pozornost posvetili nasilju u usporedbi s utakmicom, pokazuju rezultati kvantitativne, kvalitativne i ukupne analize sadržaja.

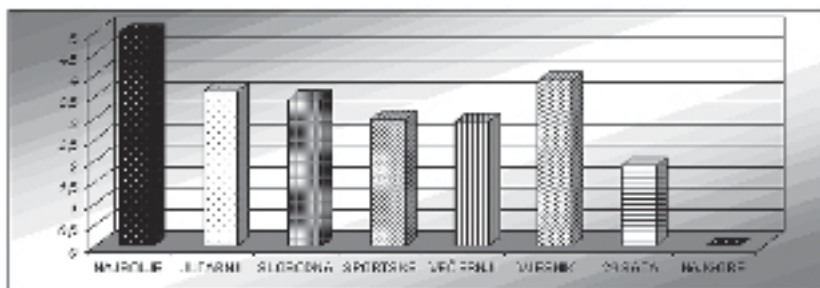
Slobodna Dalmacija širi moguće nasilje s navijača na sve dalmatinske studente u Zagrebu

Kvantitativna analiza sadržaja utakmice između Malte i Hrvatske 7. rujna 2005. godine:

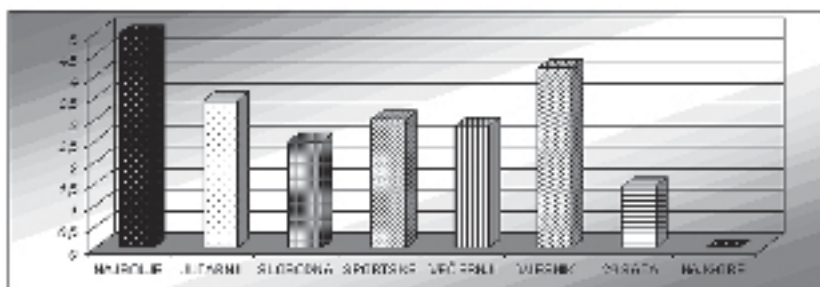
Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
3,25	1,5	3	2,75	4,5	1

Kvalitativna analiza sadržaja utakmice između Malte i Hrvatske 7.rujna 2005. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
3,62	3,44	2,98	2,91	3,87	1,82

Ukupni rezultat kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja objavljenih napisa o utakmici između Malte i Hrvatske 7. rujna 2005. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
3,44	2,47	2,99	2,83	4,19	1,44

u ritmu derbija

BBB ZAPALILI NIKIN BIVŠI DRES

Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Novi gradski...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Poručnik stavlja 1.000 kn na Dječju

U nedjelju u Zagrebu zapaljena je vatna bomba na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Razbijena kuća u Križu

U nedjelju u Zagrebu razbijena je kuća u Križu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Osiguranje 100.000 eura

MUP je osiguranje protiv požara i plamena...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

I helikopter pazio na Bijeli vlak

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

60 od 100 ispravna na policiji

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Djelavnice sručene

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

ISPECI RECI

...
Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

... Zagreb, 19.30 sati. Vatna bomba zapalila je u nedjelju u 19.30 sati na ulici Dječjih i ulici Hrvatske vojske u Zagrebu. U eksploziji poginulo je pet osoba, a više ih je ozlijeđeno.

Napisi o neredima koje su izazvali hrvatski navijači dospjeli su na naslovnu i prednje stranice novina. Sam sportski susret ostao je u drugome planu. Dok je pet listova izvijestilo, pozivajući se na službene policijske izvore, kako su uhićena i sutradan protjerana 103 hrvatska navijača, *24 sata* je objavio: „Nakon utakmice privedene su 94 osobe, prema podacima malteške policije“. Zajedničko za sve listove je što novinari ističu kako su uhićeni i oni koji nisu sudjelovali u neredima, a huligani su se izvukli. Također, objavljene su velike fotografije izgreznika i uhićenika, na kojima se mnogi od njih smiju i gledaju prema kameri. *Jutarnji list* 10. rujna preko dvije trećine šeste i sedme stranice donosi razgovor s trojicom uhićenih navijača s njihovim životopisima i velikim fotografijama, a u okviru ističe kako su među uhićenima profesori, odvjetnik, novinar i pilot, kao da je zvanje samo po sebi dokaz da oni ne mogu biti nasilnici.

Slobodna Dalmacija 9. rujna u okviru donosi izjavu hrvatskog političara Ante Đapića naslovljenu „Batinaju nas po 15 minuta“, što je pročitao iz SMS poruke uhićenika upućene neimenovanoj djevojci. Što je svrha tako istaknute izjave? Izazvati sažaljenje prema sudionicima nereda samo zato što su „naši“. Te se podjele na „naše“ i „njihove“ (u ovom slučaju huligane, ali je primjenljivo i na sportaše, političare itd.) grozio Dževad Sulejmanpašić još prije sedamdeset godina i novinarstvo je nazvao „suštom negacijom morala i duha“.¹⁶

Večernji list 10. rujna sažalijeva uhićenike i da bi prikazao okrutnost malteških vlasti, navodi u zapisu uz sliku „Policajci su zatočenim navijačima oduzeli baterije iz mobitela pa se nisu mogli javiti kući niti doznati za što ih se tereti“. A na slici je prikazan navijač koji razgovara s mobitelom?! I sve je to objavljeno na zadnjoj stranici dnevnog lista visoke naklade. Čak ni *Vjesnik*, čiji su novinari najmanje podlegli euforiji, nije izbjegao preuveličavanje i zbunjivanje čitatelja. Komentar „Hrvati sada postaju gorljivi navijači Armenije“ objavljen 9. rujna počinje rečenicom: „Posramljeni i poraženi, hrvatski su nogometaši napustili Maltu“. Ako izrazom „posramljeni“ novinar koristi svoje pravo da komentira činjenice, to nikako ne uključuje i pisanje da su „poroženi“, jer je utakmica završila neodlučeno 1:1. Sloboda izražavanja ne smije mijenjati činjenično stanje.

¹⁶ Sulejmanpašić, Dževad: *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom merom žurnalizma*, Štamparija Gaj, Zagreb, 1936., str. 22.

SLOBODNA DALMACIJA
 1991 • 100000 • 100000 • 100000

TV Priloga!
 150000
 100000 ENDO 10
 100000 ENDO 10
6.100.000,00
 1000000000

DANAS
 ŠKOLE
 STRAŠNI
 JEZNA
 100000 PRILOGI 300000000

DBB-I SE OŠTRE NA TORCIDU Derbi Dinamo - Hajduk osigurava 1000 policajaca

Dalmatinski ZG studenti na oprezu

TEMPIRANA BOMBA U MAKSIMIRU

Vraćam se Zagrebe tebi... 15.10.90

Carla del Ponte: Izručenje generala Gotovine nije uvjet pune suradnje 15.10.90

VREMENSKA PROGNOZA
 Povoljan i hladan s 1-2 oblaka, osunčano. Najviša temperatura: 12-14°C, najniža: 5-7°C. Ujutro: 10-12°C, dan: 12-14°C, noć: 5-7°C.
 Zrak: 22°C, Sunce: 27°C, Vjeh: 25°C, Dnevno: 25°C

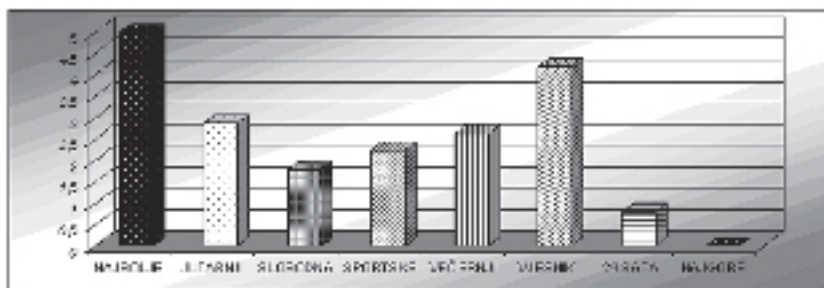
DANAS PRILOZI:
50 MAGAZIN DOĐOVOL U VAŠOJ RUKOVANJENI
 1000000000 1000000000 1000000000 1000000000
 • ŽIVAKI HUZ KULIJE • VODIM OSTOM IMA • FORUM
 1000000000 1000000000 1000000000 1000000000

Slobodna Dalmacija se opredijelila za ratničke izraze

Prema toj bi logici, da je Hrvatska igrala s nekom nogometnom velesilom poput Brazila, Njemačke ili Francuske i izgubila s dva pogotka razlike, neki novinar mogao napisati da je pobijedila. Samo zato što je njegov dojam da je poraz od jakog protivnika zapravo pobjeda.

Novinari su učinili upravo ono na što Michael Kunczik upozorava da ne bi smjeli: „Medijska pozornost za počinitelje nasilja može djelovati kao nagrada i potvrda te, pogotovo za pojedince kojih su osjećaji uspjeha na drugim područjima uglavnom rijetki, predstavljati iskustvo svemoći. Iz tih razloga Hans Mathias Kepplinger i Stefan Dahlem plediraju za samoograničavanje novinara, prije svega kad se izvješćuje o nasilju. Opsežan prikaz nasilnih činova trebalo bi izostaviti, jer nazočnost novinara pri izgređima može dati poticaj za samoisticanje putem nasilnog ponašanja.“¹⁷

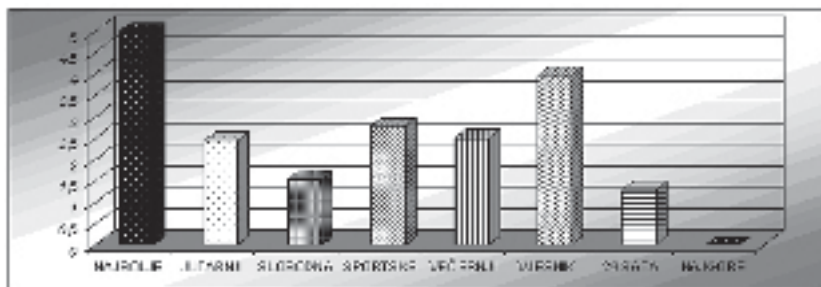
Rezultati kvantitativne analize napisa o utakmici između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
2,88	1,79	2,25	2,63	4,18	0,80

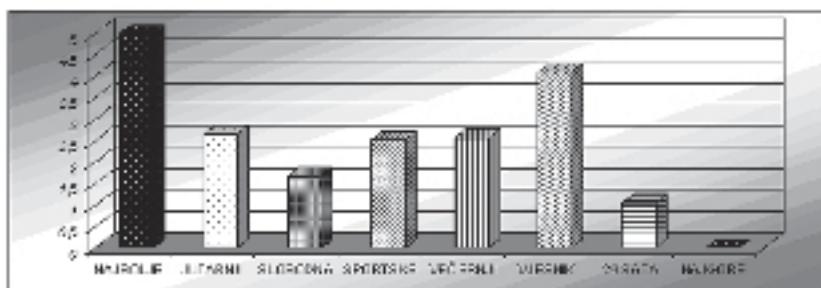
¹⁷ Kunczik, Michael i Zipfel, Astrid: Uvod u publicističku znanost i komunikologiju, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 1998., str. 172.

Rezultati kvalitativne analize napisa o utakmici između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
2,44	1,54	2,78	2,51	3,97	1,29

Ukupni rezultati kvantitativne i kvalitativne analize napisa o utakmici između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
2,66	1,67	2,52	2,57	4,08	1,05

Na temelju raščlambe sadržaja najava utakmice između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine, nije moguće naći poveznicu s neredima hrvatskih navijača na Malti da bi se isto moglo ponoviti i u Zagrebu. Niti su se

na Malti sukobili navijači Dinama i Hajduka, niti su najavili sukob. Naprotiv, prema njihovim objavljenim izjavama „sve navijačke skupine su se zajedno borile protiv malteške policije“. Kako onda protumačiti da su hrvatski dnevni listovi najavljujući utakmicu, više pozornosti posvetili mogućim neredima, nego samom sportskom susretu? Analiza daje samo jedan odgovor – postignuta je velika čitanost napisa o sukobima navijača s policijom na Malti, što potvrđuje i njihovo iznadprosječno brojno komentiranje u elektroničkim izdanjima; dakle, potreba za čitanošću potaknula je uredništva da stvore događaj koji se nije zbio, pseudodogađaj o nasilju navijača u Zagrebu, ili kako ga Michael Kunczik u već citiranom djelu u uvodu ovog rada naziva „proročanstvo koje samo sebe ispunjava“.

Naslovnica *Večernjeg lista* šalje poruku: „Naši“ pjevaju, a „njihovi“ divljaju

Vjesnik ne najavljuje utakmicu na naslovnici, a u najavama se tek dotiče mogućih nereda. *Jutarnji list* na zadnjoj stranici 11. rujna izdvaja

podnaslov „Mogu nam štetiti i mogući neredi na derbiju u Maksimiru“ ispod velike fotografije sukobljenih policajaca i navijača. *Slobodna Dalmacija* naslovnu stranicu posvećuje nogometnom susretu u Zagrebu s glavnim naslovom „Tempirana bomba u Maksimiru“, drugom najavom koja glasi „Dalmatinski ZG studenti na oprezu“, čime mogući sukob širi s navijačkih skupina na sve dalmatinske studente, od kojih mnogi i ne idu na utakmice, a ne zaboravlja ni navijačke udruge, nego najavljuje „BBB-i se oštire na Torcidu“. *Sportske novosti* 10. rujna pišu o ideji odijevanja životinja u dres suparničkog kluba i mogućim uvredljivim transparentima koji neće biti dopušteni, među kojima je i „Svinjo debela“. Točno u tu rečenicu sa slike stavljene ispod, prstom upire bivši Dinamovac koji je prešao u Hajduk Niko Kranjčar. Je li to samo slučajno ili pokazuje nisku razinu ukusa urednika koji su htjeli nimalo duhovitim prijelomom stranice pokazati na koga bi se trebao odnositi transparent „Svinjo debela“?

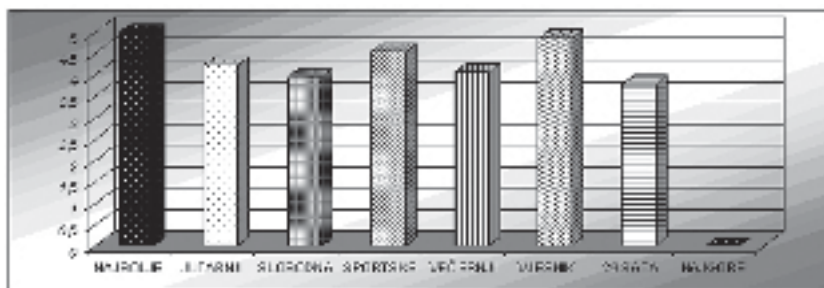
Bez obzira na to što bi mogao biti uzrok takvom prijelomu stranice – slučaj, neznanje ili namjera, rezultat svakako odudara od uravnoteženog i nepristranog novinarstva. *Večernji list* 11. rujna 2005. godine također naslovnu stranicu posvećuje utakmici između Dinama i Hajduka velikom fotografijom na kojoj su prikazani raspjevani Dinamovi navijači sa zastavama u rukama, i u njezinu dnu, dvanaest puta manjom fotografijom navijača Hajduka s upaljenim bakljama i prijeteci stisnutim šakama. Što su urednici htjeli postići? Pokazati kako su „naši“ pristojni i pjevaju, a od „njihovih“ se može očekivati sve najgore? Bilo slučajno, iz neznanja ili namjerno, i to je daleko od uravnoteženog i nepristranog novinarstva.

24 sata je promovirao udruhu građana koja nudi novac za snimke policajaca koji prekomjernom uporabom sile protiv navijača krše zakon. Za videosnimku daju 1000, a za fotografiju 500 kuna, ali žale što se za vrijeme derbija nije dogodilo ništa za što bi se mogla dobiti nagrada. Izostanak nereda nije pokolebao *24 sata* da umjesto o utakmici, pod naslovom „Polijski derbi“ pišu o sigurnosnim mjerama „Zagreb je bio pod opsadom, navijači bježali od privođenja, Torcidu pratio i helikopter“. Nema fotografija navijača koji bježe, ali je zato 12. rujna objavljena fotografija nasmiješenog novinara njihova lista kojemu navode ime i prezime. Novinar pozira pokraj automobila čije su zadnje staklo i dio krova prekriveni krpama. Uz sliku piše „Žarko kraj svog razbijenog ‘jugića’, dan nakon vandalskog razbijanja“. Fotovijest ima naslov „Stradao ‘jugić’ ST pločica” te dalje u vijesti piše: „Razbijena stakla, udubljenja na karoseriji, potrgani retrovizori najavljivali su kako ni

ovaj derbi neće biti pametniji od prethodnih“. Tko bi mogao povjerovati da je staklo razbijeno, a platno na njemu je napeto? Vjerojatno malo tko, pa čak ni vlasnik vozila koji se sretno smije. Ali, morali su nešto objaviti pa su osmislili „razbijeni“ automobil na kojemu se ne vidi da je oštećen.

Tabloidi u svijetu, kad nešto izmisle, uvjerljivost postižu boljom fotografijom. Za istinito izvješćivanje ne bi bilo bolje da su novinari sami razbili stakla na vozilu, ali bi fotografija djelovala vjerodostojnije. Lagali bi uvjerljivije. Ovako, ispada da se rugaju vlastitim čitateljima. Kako god bilo, dok je takvih izmišljenih događaja u novinama, bit će i vrlo oštih kritika novinarstva, poput ove Vujevićeve: „Relativizacija istine odražava se na shvaćanje novinarstva u cjelini, kao i na shvaćanje ključnih pojmova novinarskog zanimanja. Novinarska praksa nije dovoljno utemeljena na preciznim stručnim kriterijima, niti je lako precizirati etički kodeks i sankcionirati ponašanje novinara koji se ne pridržavaju profesionalnih i etičkih načela.“¹⁸

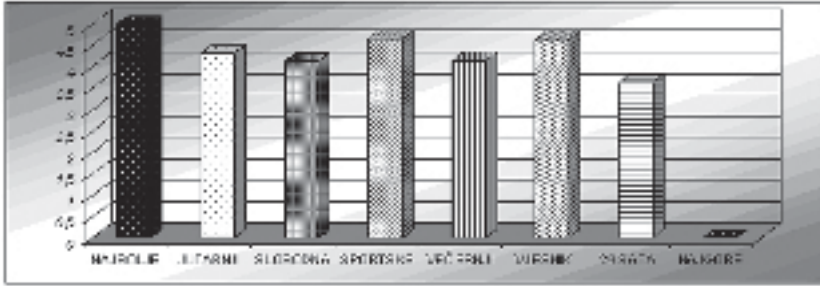
Ukupni rezultati kvantitativne i kvalitativne analize napisa o utakmici između Dinama i Hajduka 15. travnja 2006. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
4,22	3,95	4,54	4,07	4,86	3,79

¹⁸ Vujević, Miroslav: Politička i medijska kultura u Hrvatskoj, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 204. do 207.

Ukupni rezultati kvantitativne i kvalitativne analize napisa o utakmici između Dinama i Hajduka 13. svibnja 2006. godine:

Jutarnji list	Slobodna Dalmacija	Sportske novosti	Večernji list	Vjesnik	24 sata
4,32	4,12	4,67	4,14	4,65	3,64

Hajduk i Dinamo igrali su i 15. travnja 2006. godine u Splitu te 13. svibnja 2006. godine u Zagrebu. Analiza sadržaja napisa o ta dva susreta pokazuje posve drukčiju sliku od izvješćivanja o utakmici koja je odigrana 11. rujna 2005. godine. Kako prije tih utakmica nije bilo navijačkih nereda koje bi mediji mogli iskoristiti kao polazišnu točku u proizvodnji novog nepostojećeg događaja, nisu niti pisali o nasilju, nego o nogometu. Tek su se dijelom doticali publike i njezinog ponašanja, a to pokazuju rezultati analize sadržaja.

Zaključak

Početna hipoteza da su hrvatski dnevni listovi divljanje hrvatskih navijača na Malti tijekom nogometne utakmice između Malte i Hrvatske, koja je odigrana 7. rujna 2005. godine, iskoristili kako bi mogli pisati o mogućem novom nasilju, najavljujući susret između Dinama i Hajduka 11. rujna 2005. godine, potvrđena je analizom sadržaja novinskih napisa u šest hrvatskih dnevnih listova. Usporedba s još dva susreta istih nogometnih momčadi, kada u najavama listovi nisu isticali nasilje nego nogomet, tu hipotezu još osnažuje. Prva pomoćna hipoteza, prema kojoj su dnevne

novine imale namjeru prouzročiti stvarno nasilje i sukobe navijača, kako bi imale o čemu pisati još danima, nije potvrđena ovim istraživanjem. Druga pomoćna hipoteza, prema kojoj cilj listova nije bio proizvoditi nasilje, nego tek medijske pseudodogađaje, kako bi se privukla pozornost na čitanje najava nogometnog susreta, potpuno je potvrđena.

Pojedini primjeri iz novina pokazuju kako je stvoren pseudodogađaj, ali oni nisu utjecali na konačan zaključak koji je proizvod egzaktnih brojčanih pokazatelja kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja. Sportsko novinarstvo se, kad je riječ o pravilima struke i etičkim načelima, ne smije razlikovati od novinarstva uopće, pa istinito, pošteno, točno, uravnoteženo i nepristrano izvješćivanje javnosti moraju biti i njegov cilj i uzrok.

Stvaranje medijskog događaja davanjem prevelike pozornosti izgrednicima i nasilničkim skupinama, suprotno je osnovnim pravilima struke i novinarske etike. Lažno prikazivanje stvarnosti, preuveličavanje i pogrešno tumačenje činjenica, štete ugledu novinarstva u cjelini, čak i kad se radi o malom djeliću životne zbilje poput jedne nogometne utakmice, kakvih je bilo mnogo u prošlosti i bit će ih još više u budućnosti. Ili, drugim riječima, u stvarnosti nasilnici ipak stvaraju medijske događaje. I to ne samo nasilnici na tribinama, nego još više oni u medijima.

Literatura

Bjork, Jonas: Područno izvješćivanje, Ricchiardi/Malović: Uvod u novinarstvo, Izvori, Zagreb, 1996.

Boyle, Raymond: Sports Journalism, Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi, 2006.

Boorstin, Daniel: The Image – A Guide to Pseudo-events in America, Vintage Books, New York, 1992.

Draženović, Darko i Hižak, Marijan: Mogu ja i bolje, TIVA, Varaždin, 2005.

Drpić, Ante, Kovačević, Zoran i Susić, Žarko (urednici): 50 godina, Hrvatski zbor sportskih novinara, Zagreb, 1999.

- Halmi, Aleksandar: Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima, Alineja, Zagreb, 1999.
- Halmi, Aleksandar: Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima, Naklada Slap, Zagreb, 2005.
- Kunczik, Michael i Zipfel, Astrid: Uvod u publicističku znanost i komunikologiju, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 1998.
- Malović, Stjepan: Novine, Drugo izdanje, Sveučilišna knjižara, Zagreb, 2003.
- Malović, Stjepan: Osnove novinarstva, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
- Malović, Stjepan, Ricchiardi, Sherry i Vilović, Gordana: Etika novinarstva, Izvori, Zagreb, 1998.
- Stojak, Rudi: Metoda analize sadržaja, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990.
- Sulejmanpašić, Dževad: Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom merom žurnalizma, Štamparija Gaj, Zagreb, 1936.
- Vujević, Miroslav: Politička i medijska kultura u Hrvatskoj, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
- Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima, Narodne novine 117/03, Zagreb, 2003.